

ten rozdział odnosząc go do osób, które wierzą, i prosząc jednocześnie, by osoby niewierzące nie czuły się urażone. Wskazuje w nim, że człowiek przepełniony lękiem, depresją jest zamknięty na rozwój duchowy, a co za tym idzie na rozwój całej swojej osobowości.

Książka Shirley Trickett jest cennym źródłem wiedzy dla osób, które zajmują się na co dzień pomocą człowiekowi. Nie chodzi tutaj tylko o psychoterapeutów zajmujących się profesjonalnie pomocą drugiemu człowiekowi, ale o szereg grup osób pracujących dzisiaj w szpitalach, ochronkach, domach starców, domach samotnej matki czy instytucjach państwowych wspomagających ludzi zagubionych. Książka warta jest polecenia studentom psychologii, pedagogiki, pracy socjalnej, nauczycielom, jak również duszpasterzom, którzy na co dzień spotykają się z osobami, które przeżywają stany lęku i depresji. Wiedza zawarta w tej książce może pomóc w lepszym rozwiązaniu wielu problemów tych ludzi. Również osoby pracujące na co dzień z osobami chorymi lepiej zrozumieją ich potrzeby i oczekiwania wobec opieki z ich strony, która może stać się pełniejsza, radośniejsza i trwalsza. Niewątpliwie walorem tej publikacji jest przejrzystość, łatwość czytania oraz praktyczne wskazania, które mogą być natychmiast wykorzystane w pracy z pacjentem.

Dariusz Buksik

Małgorzata Słowik, *Spoleczno-pedagogiczne uwarunkowania kryzysów religijnych współczesnej młodzieży polskiej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2008, ss. 204.

Religijność jest jednym z najistotniejszych wymiarów, w jakich dokonuje się rozwój człowieka, ponieważ stara się on, jako istota rozumna, odnaleźć ostateczny sens świata oraz własnego w nim istnienia. Rozwój religijności nie przebiega płynnie. Towarzyszą mu liczne kryzysy, które wynikają z uwarunkowań wewnętrznych, psychicznych i duchowych, lub zewnętrznych – społecznych. Małgorzata Słowik postanowiła przyjrzeć się w swych poszukiwaniach z zakresu pedagogiki religii potencjalnym zewnętrznym źródłom kryzysów religijnych. Uznała, że są to uwarunkowania społeczno-pedagogiczne, choć we wprowadzeniu do książki wyjaśnia, jakie trudności związane są z tym sformułowaniem. Jest świadoma, że tylko niektóre z omawianych w pracy środowisk, w których żyje i rozwija się człowiek, podejmują świadome zabiegi, mające na celu kształtowanie jego religijności. Są to przede wszystkim rodzina i Kościół. W pozostałych środowiskach można jednak również odnaleźć takie działania, które mają charakter celowy, a oddziaływania wszystkich środowisk – świadome i nieświadome – łączy fakt, że wywołują względnie trwałe zmiany w osobowości. Badania prowadzone były metodą hermeneutyczną, źródłem dla nich była literatura

przybliżająca kwestie religijności młodzieży, zarówno od strony teoretycznej, jak i w odwołaniu do badań empirycznych, nieanalizowana jednak dotąd pod kątem prawdopodobnych źródeł kryzysów religijnych.

Pierwszy rozdział pracy autorka poświęca na nakreślenie kontekstu rozważań o kryzysach religijnych młodzieży. Wychodzi z założenia, że podjętego zagadnienia nie można analizować bez głębszego zrozumienia, jak przebiega rozwój psychiczny i społeczny człowieka w okresie przejściowym między dzieciństwem i dorosłością, jaka jest geneza i dynamika przemian jego religijności oraz na czym polegają kryzysy religijne. Zainteresowanie okresem dorastania zaczęło się zwiększać wraz z wydłużaniem się tego czasu w życiu człowieka pod wpływem przemian społeczno-kulturowych i zaowocowało badaniami nad młodzieżą z zakresu psychologii, socjologii, pedagogiki czy antropologii. Autorka, odwołując się do bogatej literatury, charakteryzuje najistotniejsze prawidłowości w rozwoju psychicznym oraz społecznym człowieka oraz omawia zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne czynniki, które wpływają na przebieg tego procesu. Przybliżając ujęcie socjologiczne, zwraca uwagę na fakt zależności rozwoju młodych ludzi od aktualnej sytuacji społecznej, politycznej czy kulturowej i z tego względu na trudność w ustaleniu uniwersalnego modelu rozwoju społecznego. Uwzględniając przedmiot badań, skupia się na uwarunkowaniach rozwoju społecznego specyficznych dla lat 90. XX wieku i ukazuje podstawowe kategorie, stosowane w charakterystykach młodzieży tego okresu. Zwraca na przykład uwagę, że u młodzieży lat 90. trudno znaleźć cechy, które pozwoliłyby określić ją jako wyodrębnione pokolenie, i dlatego staje na stanowisku, by w przypadku tego okresu mówić jedynie o nurtach pokoleniowych. W części poświęconej religijności młodzieży Małgorzata Słowik wskazuje na różnice między religią, religijnością i wiarą religijną, omawia, jak rozwija się religijność, jakie może przybrać formy i w jaki sposób może wpływać na ogólny rozwój człowieka. Stwierdza, że religia pełni wiele funkcji istotnych dla dojrzewającego człowieka, jednak jej wpływ może być również negatywny, jeżeli religijność zostaje ukształtowana nieprawidłowo. Ostatnia część pierwszego rozdziału poświęcona jest kryzysom religijnym. Autorka charakteryzuje sam kryzys, opisuje różne rodzaje kryzysów oraz sygnalizuje, że mimo postrzegania kryzysu jako stanu negatywnego pełni on ważną rolę w rozwoju religijności, ponieważ stanowi moment, w którym jednostka może przejść na wyższy poziom rozwoju religijnego.

Rozdział drugi, stanowiący najbardziej obszerną część pracy, dotyczy wpływu zmieniającej się rzeczywistości społecznej na kryzysy religijne młodzieży. Pod względem kulturowym owa rzeczywistość określana jest jako postmodernistyczna, ponieważ u jej źródeł tkwi rozczarowanie modernizmem. Postmodernizm tworzy szczególny kontekst dla wychowania, ponieważ podważając związane z modernizmem przekonanie o obiektywności poznania i myślenia, otwiera drogę nie tylko dla subiektywizmu, ale także dla przekonań irracjonalnych. Na te uwarunkowania nakładają się problemy związane z transformacją ustrojową, które, jeżeli nie mogą być pokonane, rodzą pytania o charakterze religijnym,

a u części osób powodują odrzucenie religii. W konsekwencji człowiek zaczyna żyć codziennymi problemami, niejednokrotnie ulegając urokowi konsumpcji, a równocześnie czerpie z różnych religii elementy, które wydają się mu atrakcyjne, gdyż dają nadzieję na urozmaicenie codziennej egzystencji. Małgorzata Słowik opisuje w swojej pracy procesy, które prowadzą do tworzenia religijności indywidualnej, prywatnej, subiektywnej, selektywnej. Wskazuje te elementy religii, które współczesnemu człowiekowi jawią się jako atrakcyjne oraz te, które są odrzucane ze względu na trudności w ich akceptacji i realizacji. Na kształt kultury postmodernistycznej znacząco wpłynął rozwój mediów. Odgrywają one również ogromną rolę w kształtowaniu religijności dojrzewającego współcześnie człowieka, a medialny przekaz leży u źródeł niejednego kryzysu religijnego. Z tego względu autorka uznała za słuszne, aby wpływowi mediów na kryzysy religijne poświęcić kolejną część drugiego rozdziału. Przybliżyła w niej, jakie treści dominują w przekazach medialnych, jakie światopoglądy i style życia są w nich lansowane, jak interpretowane są istotne z perspektywy religijnej problemy celu ludzkiego życia, sensu cierpienia, wartości ciała, duchowości, a także jak definiuje się podstawowe wartości (miłość, prawdę i wolność). Trzecia część drugiego rozdziału poświęcona została rodzinie ze względu na to, że religijność młodzieży jest w dużej mierze związana z religijnością rodziców. Wpływają oni nie tylko na religijną socjalizację dziecka, ale także mogą prowadzić do interioryzacji przez dziecko przekonań religijnych, a następnie pełnić rolę przewodników dla dojrzewającego człowieka, który odkrywa świat, stara się go zrozumieć i odnaleźć w nim swoje miejsce. Przyglądając się współczesnej rodzinie, Małgorzata Słowik zauważa nie tylko przemiany w strukturze rodziny, która stała się mniej trwała, ale także trudności w zrozumieniu zmieniającego się świata przez samych rodziców, co przekłada się negatywnie na zdolność rodziców do wprowadzania własnych dzieci w rzeczywistość społeczno-kulturową. Jedną z płaszczyzn, na której rodzice czują się zagubieni, jest płaszczyzna religijna. Konsekwencją tego faktu jest sekularyzacja rodziny oraz jej niezdolność do ukazywania świata religii i rozwiązywania pojawiających się problemów o charakterze religijnym. Ostatnim ze świeckich środowisk, które oddziałują na dojrzewającego człowieka i wpływają na jego religijność, są grupy rówieśnicze. Autorka omawia najpierw rolę grupy rówieśniczej w życiu młodego człowieka, aby następnie ukazać, jak różne typy grup (stymulujące rozwój dojrzałej religijności, prowadzące do „pseudoreligijności”, neutralne religijnie i hamujące rozwój religijności) przyczyniają się do powstawania i rozwiązywania kryzysów religijnych młodzieży.

W rozdziale trzecim i zarazem ostatnim Małgorzata Słowik przygląda się życiu Kościoła, który z jednej strony postrzega swoją misję jako pobudzanie rozwoju religijności, a z drugiej strony jest przyczyną wielu kryzysów religijnych. Pierwszym zagadnieniem, które porusza autorka, jest społeczny wizerunek Kościoła. Wskazuje tym samym, że na generowanie kryzysów religijnych wpływa obraz Kościoła, z jakim spotyka się młodzież, a szczególnie wizerunek księży, jako jego przedstawicieli. Postrzeganie Kościoła przez młodzież wynika po czę-

ści z jej własnych doświadczeń, jednak w większej części, ze względu na coraz mniejszy kontakt bezpośredni młodego człowieka z Kościołem, jest konsekwencją kreowanego w mediach obrazu, na który składają się głównie negatywne strony życia Kościoła. Wizerunek Kościoła jest, oczywiście, tworzony również przez sam Kościół, a szczególnie jego stosunek do młodzieży i jej problemów, dlatego w drugiej części tego rozdziału autorka podejmuje analizę dokumentów Kościoła oraz nauczania Jana Pawła II na temat młodzieży i do młodzieży, zwracając szczególnie uwagę na dostrzeganie w owych dokumentach przeżywanych przez młodzież problemów oraz źródeł kryzysów religijnych. W ostatniej części trzeciego rozdziału Małgorzata Słowik przygląda się nauczaniu religii oraz katechezie, zastanawiając się, czy stanowią one szansę, czy może są przeszkodą w pokonywaniu kryzysów religijnych młodzieży. Wyjaśnia różnicę między ewangelizacją, katechizacją i nauczaniem religii, przybliży kontekst, jaki został stworzony dla tych procesów wraz z powrotem religii do szkół publicznych, zastanawia się nad związkiem modeli nauczania religii i katechezy z możliwościami kształtowania zdrowej religijności, analizuje wreszcie język przekazu religijnego oraz postawy katechetów.

Książka Małgorzaty Słowik warta jest polecenia ze względu na monograficzne ujęcie problematyki społeczno-pedagogicznych źródeł kryzysów religijnych współczesnej młodzieży. W potocznej ocenie tego zjawiska bardzo często dominują jednostronne ujęcia, łączące kryzysy religijne dojrzewającego człowieka z działaniami Kościoła, czasami rodziny. Nie dostrzega się szerszego kontekstu społecznego – oddziaływania mediów, grup rówieśniczych czy samej kultury na kształtowanie jego religijności. Związane jest to z faktem, że owe środowiska nie odnoszą się zazwyczaj bezpośrednio do religii. Równocześnie jednak promują takie modele życia, które pozostają w sprzeczności z wymaganiami wiary, przez co stają się źródłem kryzysów religijnych. Małgorzata Słowik widzi owo zagadnienie szerzej i głębiej, po jej książkę powinni więc sięgnąć zarówno ci, którzy zajmują się wychowaniem od strony teoretycznej, jak i praktycy, którzy pragną zrozumieć wieloaspektowość rozwoju religijnego jednostki. Zaletą książki jest również to, że prezentuje bogatą literaturę przedmiotu o charakterze psychologicznym, socjologicznym, pedagogicznym oraz teologicznym (szkoda, że nie jest ona zebrana w formie bibliografii na końcu książki), co może ułatwić dalsze poszukiwania w zakresie różnorodnych problemów związanych z rozwojem religijnym człowieka.

Jarosław Horowski